UDK: 615.1/.9- 015: 614.27.' 658.562

DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASALARI DORIXONALARINING FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH.

Bozorova Nigina Sobirjonovna

Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrasi mudiri, PhD.

Abdurazzaqova Hilola G‘ayrat qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti. Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrasi 2-kurs magistri

Rud Natalia

Yuri Karlovich Sander nomidagi Dori mahsulotlari sanoat texnologiyalari kafedrasining dotsenti Federal davlat byudjet ta'lim muassasasi "Saint Petersburg davlat kimyo-farmatsevtika universiteti" Rossiya Federatsiyasi Sog‘liqni saqlash vazirligi

Abstract. The results of studying the literature indicate that currently, there are nearly 20,000 pharmacies operating directly in the pharmaceutical supply system of the Republic of Uzbekistan. At present, various organizational-legal forms and types of activities are involved in providing pharmaceutical assistance, including the supply of medicines to treatment and prevention institutions. These include pharmacies serving the population, pharmacies within treatment and prevention institutions, and inter-hospital pharmacies. One of the most promising directions is the presence of a pharmacy with its own license within a treatment and prevention institution. The pharmaceutical assistance of a pharmacy within a treatment and prevention institution is understood as the activity of providing all goods from the pharmacy assortment to treatment and prevention institutions, as well as offering scientific, advisory, and informational services to medical staff regarding the selection, storage, application methods, and accounting of medicinal products. The characteristics of the activities of a pharmacy within a treatment and prevention institution depend on the specialization of the treatment and prevention institution it serves.

Key words: pharmaceutical care, medication management, inventory control, clinical pharmacy, patient safety.

Аннотация. Результаты изучения литературы показывают, что в настоящее время в фармацевтической системе Республики Узбекистан функционирует почти 20 000 аптек. В настоящее время различные организационно-правовые формы и виды деятельности участвуют в предоставлении фармацевтической помощи, включая снабжение медикаментами лечебно-профилактических учреждений. К ним относятся аптеки, обслуживающие население, аптеки при

ISSN 3030-3907

лечебно-профилактических учреждениях и межбольничные аптеки. Одним из самых перспективных направлений является наличие аптеки с собственной лицензией в рамках лечебно-профилактического учреждения. Фармацевтическая помощь аптеки внутри лечебно-профилактического учреждения понимается как деятельность по предоставлению всех товаров из аптечного ассортимента лечебно-профилактическим учреждениям, а также предложение научных, консультационных и информационных услуг медицинскому персоналу по вопросам выбора, хранения, методов применения и учета лекарственных средств. Характеристика деятельности аптеки внутри лечебно-профилактического учреждения зависит от специализации обслуживаемого лечебно-профилактического учреждения.

Ключевые слова: фармацевтическая помощь, управление медикаментами, контроль за запасами, клиническая фармация, безопасность пациентов.

Annotatsiya. Adabiyotlarni o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi farmatsevtika tizimida deyarli 20 000 dorixona faoliyat yuritmoqda. Hozirgi kunda turli tashkilot-huquqiy shakllar va faoliyat turlari farmatsevtik yordam ko‘rsatishda, jumladan, davolash-profilaktika muassasalarini dori-darmonlar bilan ta'minlashda ishtirok etmoqda. Ularga aholi uchun xizmat ko‘rsatuvchi dorixonalar, davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi dorixonalar va o‘rta kasalxonalar dorixonalari kiradi. Eng istiqbolli yo‘nalishlardan biri — davolash-profilaktika muassasasida o‘z litsenziyasiga ega bo‘lgan dorixonaning mavjudligi hisoblanadi. Davolash-profilaktika muassasasidagi dorixonaning farmatsevtik yordami, barcha dorivor mahsulotlarni davolash-profilaktika muassasalariga taqdim etish faoliyati, shuningdek, tibbiyot xodimlariga dori-darmonlarni tanlash, saqlash, qo‘llash usullari va hisobga olish bo‘yicha ilmiy, maslahat va axborot xizmatlarini taklif qilish sifatida tushuniladi. Davolash-profilaktika muassasasidagi dorixonaning faoliyat xususiyatlari xizmat ko‘rsatilayotgan davolash-profilaktika muassasasining ixtisoslashuviga bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: farmatsevtik yordam, dori boshqaruvi, zaxiralarni nazorat qilish, klinik farmatsiya, bemorlar xavfsizligi.

KIRISH.

Farmatsevtik yordam ko‘rsatish maqsadiga erishish uchun davolash-profilaktika muassasasi dorixonasi asosan quyidagi vazifalarni bajaradi: davolash jarayonini ta’minlash maqsadida davolash-profilaktika muassasasi uchun zarur dorixona assortimentidagi mahsulotlarni aniqlash va rejalashtirish; dori vositalarining farmakoiqtisodiy bahosini o‘tkazishda, formulary ro‘yxatlarini yaratish va qayta ko‘rib chiqishda ishtirok etish; tender va narx kotirovkalari orqali xaridlarni tashkil qilish va ularda ishtirok etish; mahsulotni qabul qilishni tashkil

ISSN 3030-3907

qilish va saqlash sharoitlarini ta’minlash; davolash-profilaktika muassasasi bo‘limlarining talabnomalari bo‘yicha dori vositalarini tayyorlash va berish (ishlab chiqarish dorixonasi); axborot-maslahat yordami ko‘rsatish; davolash-profilaktika muassasasida dori vositalariga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash, ularni bo‘limlarda to‘g‘ri saqlashni nazorat qilish bo‘yicha komissiyalarda ishtirok etish va boshqa vazifalarni bajarish. O‘zbekistonda farmatsevtika bozorida taxminan 1,5 mingta distribyutor va dori vositalarining ulgurji yetkazib beruvchilari faoliyat yuritmoqda, bu qayta qurilishdan oldingi davrga nisbatan bir necha barobar ko‘pdir. Ulgurji dorixona korxonalarining sezilarli darajada ko‘payishi ma’lum bir raqobat muhitini shakllanishiga olib keldi. Shu bilan birga, ulgurji tarmoqda e’tibor asosan ta’minotdan savdoga o‘tmoqda, yetkazib beruvchilarning yiriklashish tendensiyasi kuzatilmoqda. Ushbu sharoitda ulgurji dorixona korxonalarining ish sifatini oshirishning samaraliroq usullariga ehtiyoj paydo bo‘ldi.

Transport, saqlash, omborlash va tovarlarni iste’molchiga yetkazib berish kabi jarayonlarni samarali boshqarish tizimini yaratish maqsadida tovar harakati jarayonida moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarni jamlash zaruratidan logistika usullari qo‘llanila boshlandi. Logistika O‘zbekiston Respublikasida keng qo‘llanilmoqda. Tovar harakatini logistik yondashuv asosida boshqarish nafaqat moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarni oqilona taqsimlash, balki dori vositalarini belgilangan vaqt ichida, zarur miqdorda va minimal xarajatlar bilan aniq iste’molchiga yetkazib berish masalalarini optimal hal qilish imkonini beradi. O‘zbekiston farmatsevtika bozori shakllanishi sharoitida dori vositalari assortimenti yildan-yilga kengayib bormoqda. Asosan, bu xorijiy ishlab chiqarilgan generik dori vositalaridir. O‘zbekistonlik mutaxassislarning fikriga ko‘ra, davolash amaliyotida, afsuski, kam samarali preparatlar (21% gacha), toksik (23% gacha) va eskirgan (21% gacha) dori vositalari keng qo‘llanilmoqda, ayni paytda polipragmaziya (bir vaqtning o‘zida bir nechta dorilarni qo‘llash) keng tarqalgan. JSST (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti) ma’lumotlariga ko‘ra, dori vositalarining taxminan 70 foizi hayotiy zarur dori vositalari hisoblanmaydi, ularning katta qismi o‘zaro takrorlovchi preparatlardir. Ayrim dori vositalarining terapevtik samaradorligi ularni qo‘llash xavfini oqlamaydi. Farmakoiqtisodiyot bo‘yicha mutaxassislarning fikriga ko‘ra, AQShda dori vositalarining nojo‘ya ta’siri tufayli har yili 200 mingga yaqin bemor vafot etadi. AQSh sog‘liqni saqlash tizimining dori-darmon yordamini ko‘rsatishda shifokorlar xatolarini tuzatishga sarflaydigan xarajatlari 76 million dollarga yetadi. Shu munosabat bilan, dori vositalari sohasi bo‘yicha ratsional assortiment siyosatini shakllantirish masalasini hal qilish nihoyatda muhim bo‘lib, bu marketing tadqiqotlarining ikkita yo‘nalishidan birini ko‘zda tutadi:

ISSN 3030-3907

1. Katta ta’sir kutmasdan, minimal xavf;
2. Xavf darajasidan qat’i nazar, maksimal ta’sir.

Assortiment siyosatining strategiyasi juda muvozanatli va chuqur o‘ylangan bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, dori vositalari assortimenti, uning terapevtik va iqtisodiy (narx) samaradorligini, to‘liqlik, kenglik, chuqurlik darajasini va yangilanish indeksini baholashni o‘z ichiga olgan keng qamrovli tahlil o‘tkazish maqsadga muvofiqdir. Asosiy dori vositalari ro‘yxatini ishlab chiqish metodologiyasi keyinchalik dori vositalari uchun formular ro‘yxatlarini (formularlarini) shakllantirish yo‘li bilan transformatsiya qilindi. Shu bilan birga, dori vositalari formulari deganda eng samarali, nisbatan arzon va kam xavfli dori vositalarining cheklangan (lekin man etilmagan) ro‘yxati tushuniladi, ular eng keng tarqalgan kasalliklarni davolash uchun mo‘ljallangan. Ratsional farmatsevtik menejmentning asosiy prinsiplari bo‘yicha dori vositalari formularlarini ishlab chiqish xarajatlar samaradorligi asosida tanlab olishga asoslanadi. Shuningdek, dorilarni xarid qilish bo‘yicha tender usullari amaliyotga joriy etildi, aptekalar tashkilotlarining barqarorligi (rentabelligi) va dori vositalari bo‘yicha axborot xizmatlarini yaratish muammolari hal qilindi. Bir qator O‘zbekiston Respublikasining subyektlarida dori vositalari bo‘yicha hududiy formular tizimlarini yaratish va joriy etish zarurligi tegishli qonunlar bilan mustahkamlangan.

Formulyarlarni joriy etish jarayonida, odatda, ilgari qo‘llanilgan dori vositalarining nomenklaturasi sezilarli darajada qisqaradi, ularning xarid qilish tizimi tartibga solinadi va osonlashtiriladi, apteka tashkilotlari va tibbiy-preventiv muassasalarni dori vositalari bilan ta'minlash tartibi takomillashtiriladi, dori vositalarini sotib olish xarajatlari kamayadi. Natijada, dori vositalari bo‘yicha formulyar tizimi O‘zbekiston farmatsevtika xizmatida keng tan olindi va keng tarqaldi, chunki u ijtimoiy adolat printsipiga rioya qilishga, aholi qatlamlariga bir xil asosiy dori yordamini ta'minlashga yordam beradi. Dori vositalari bo‘yicha formulyar tizimini joriy etish quyidagi ijobiy natijalarga erishishga qaratilgan: Noto‘g‘ri dori vositalarini chiqarib tashlash orqali kasallanish darajasini pasaytirish va davolanish muddatini qisqartirish; Nomenklaturani tartibga solish va xarid qilinadigan dori vositalarining hajmini qisqartirish, xarid qilish xarajatlarini kamaytirish va sotib olishlar bo‘yicha iqtisodiy samaradorlikni oshirish, tanlov asosida raqobatbardosh narxlarda amalga oshirilgan xaridlar; Davolash standartlarini (protokollarini) optimallashtirish. Tibbiy va dori yordamining sifatini strategik boshqarish uchun mamlakatning yetakchi mutaxassislari tomonidan dori vositalari bo‘yicha federal (milliy) formulyar tizimining asosiy ideologiyasi ishlab chiqilgan. Hozirgi vaqtda dori vositalari bo‘yicha bir nechta federal qo‘llanma va

ISSN 3030-3907

mintaqaviy formulyar справочниклar chop etilgan bo‘lib, ular turli mutaxassislikdagi shifokorlar uchun dori vositalari bo‘yicha ilmiy jihatdan asoslangan va to‘liq axborot ma'lumotlar bazalarini taqdim etishga intiladi. Dori vositalari bo‘yicha formulyar tizimlarini joriy etish, davolash jarayonini o‘tkazishda ijobiy rol o‘ynaydi, ammo formulyar ro‘yxatlarni ishlab chiqish jarayoni juda mehnat talab qiladigan va uzoq muddatli bo‘lishi mumkin. Ro‘yxatlar muntazam ravishda qayta ko‘rib chiqilishi kerak, ba'zi birlari qo‘shiladi, boshqalari esa davolash sxemalari, kasallik tuzilmasi, samarali dori vositalarining paydo bo‘lishi hisobga olinib, ro‘yxatlardan chiqariladi. Shuning uchun ba'zi mutaxassislar farmakoiqtisodiy tahlil ma'lumotlarini qayta ishlash jarayonini avtomatlashtiradigan, tibbiy-preventiv muassasalarda raqamli farmatsevtik boshqaruvning murakkab muammolarini hal qilishga imkon beradigan dasturiy ta'minot tizimlarini ishlab chiqdilar. Formulyar tizimlar Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Niderlandiya, Avstriya, Italiya va boshqa davlatlarda ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. O‘zbekiston iqtisodiyotining bozor tizimiga o‘tishi bilan farmatsevtika mutaxassisligi yanada mashhur bo‘lib, kasbiy yo‘nalishlar o‘zgardi. Farmatsevtika sohasidagi faoliyat sifatini oshirishga qaratilgan samarali kadrlar siyosatini shakllantirishga ko‘proq e'tibor qaratila boshlandi, chunki farmatsevtika bozorida raqobat kuchli edi. Bu zamonaviy farmatsevtika xizmatining mutaxassislarini malakasini oshirish va sertifikatlash uchun yangi modellarning yaratilishiga asos bo‘ldi. Xususan, farmatsevtik vositalar bilan ishlovchi mutaxassislarni malakasini oshirish uchun andragogik model taklif etildi, bu model yangi bilimlar va ko‘nikmalar asosida kasbiy muammolarni hal qilish uchun kattalar uchun zamonaviy o‘qitish texnologiyasini o‘z ichiga oladi. Keyingi ta'lim tizimida farmatsevtika kadrlarini tayyorlashga ko‘proq e'tibor berila boshlandi, bu esa tovar guruhlari xususiyatlari, ularning tarqatilishi, deontologiya va kasbiy etika jihatlari bo‘yicha treninglarni o‘z ichiga oldi. Farmatsevtika kadrlarini tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida, mutaxassislarning uzluksiz ta'limini samarali tashkil etish, kasbiy faoliyatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani yangilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilmoqda, bu esa kasb tanlash asosida mutaxassislarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan. Ma'lum bir mehnat sifatiga erishish uchun turli yo‘nalishlarda ish faoliyatini rag‘batlantirish bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazildi, natijada kasbiy qadriyatlar, insonning dunyoqarashi va qarashlari, shuningdek, uning hayotiy yo‘nalishlari mehnat faoliyatini rag‘batlantiruvchi omillar ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, mehnatni rag‘batlantirish mehnat axloqi va etikasini o‘rganish, shuningdek, mehnat faoliyatida shaxsiy ishtirok etish orqali shakllanadi, bu esa mehnat sifatiga nisbatan to‘g‘ri munosabatni yaratadi. Dorixona

ISSN 3030-3907

tashkilotlarida mehnat faolligini rag‘batlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida farmatsevtik xodimlarning o‘ziga xos rag‘batlantirish turi mavjudligi aniqlangan bo‘lib, u moddiy va kasbiy qadriyatlarning ahamiyatini muvozanatlashtiradi, bu esa kasbiy ish faoliyatini mustaqil ravishda boshqaradi va xodimlarning mehnat faolligiga ta'sir qiladi. Mehnatni rag‘batlantirish usullaridan tashqari, xodimlar manfaatlarini aks ettiruvchi, aptekalar tashkilotlarining asosiy maqsadlariga erishishda ishonchli vosita sifatida qaraladigan korporativ va tashkiliy madaniyat tomonidan belgilangan xulq-atvor namunalarining o‘rni juda muhimdir. Yuqorida keltirilgan rivojlanishlarning natijalari, albatta, stasionar bemorlarni xizmat ko‘rsatish bilan shug‘ullanadigan apteka tashkilotlarining ishida tatbiq etilishi kerak.

XULOSA.

So‘nggi yillarda tashkilot (korporativ) madaniyati tamoyillarini amaliy jihatdan joriy etishga qiziqish oshdi, bu tamoyillar Yaponiya va AQShda keng tarqalgan va samarali qo‘llanilmoqda. Tashkilot madaniyati texnologiyasining mohiyati, sifatli faoliyat ko‘rsatkichlarini oshirishga qaratilgan ishlab chiqarish xulq-atvorining umumiy normalarini va qoidalarini shakllantirishdan iborat. Shu bilan birga, yuqorida qayd etilgan yangiliklarni O‘zbekistonning farmatsevtik xizmatining apteka tashkilotlari amaliyotida kengroq qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Ishlab chiqarish sifatini oshirishga qaratilgan samarali tuzilmalar va kadrlar siyosatini shakllantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega farmatsevtik faoliyatni bajarishda, dori-darmon ta'minoti tizimida aholi uchun dori-darmon yordamining sifatini oshirishning faol vositalaridan biridir. Samarqand viloyatidagi sog‘liqni saqlash organlari va farmatsevtik muassasalarining faoliyatini tahlil qilishga bag‘ishlangan keyingi tadqiqotlarimiz shu maqsadga qaratilgan bo‘ladi. Formulyar tizimlar Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Niderlandiya, Avstriya, Italiya va boshqa davlatlarda ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Ko‘p sonli tadqiqotlar natijasida, dori vositalari bo‘yicha cheklovchi formulyarlarni qo‘llash moliyaviy xarajatlarni sezilarli darajada tejashga olib kelishini ko‘rsatdi. Masalan, faqat formulyarga kiritilgan antibakterial dorilarni qo‘llash natijasida Xyuston shahridagi kasalxonada xarajatlar 31% ga qisqartirildi, Gretsiyadagi tibbiy muassasada esa 50,7% ga qisqartirildi. Davolash sifatini saqlab qolgan holda, uning davomiyligini 26% ga qisqartirishga erishildi. Bunday yondashuv farmatsevtika bozoridan samarali bo‘lmagan dorilarning olib tashlanishiga va dori yordamining kengroq aholi qatlamlariga yanada arzon va samarali tarzda taqdim etilishiga yordam berdi. Hozirgi sharoitda farmatsevtika bozorini marketing tadqiqotlari, jumladan, ehtiyojni ilmiy asoslangan prognoz qilish muammosini hal qilish, bozorni rivojlantirishning muhim elementlaridan biri bo‘lib, shuningdek, dori

ISSN 3030-3907

vositalariga bo‘lgan talabni o‘rganish - marketingning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Ushbu maqsadda tadqiqotchilar dori vositalariga bo‘lgan ehtiyoj hajmiga ta'sir etuvchi ko‘plab omillarni o‘rganib chiqdilar, turli farmakoterapevtik guruhlardagi dori vositalariga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash usullari baholandi, ehtiyoj hajmi o‘zgarishining tendensiyalari aniqlanishdi. Marketing tadqiqotlari davomida dori vositalariga bo‘lgan talab istiqbollari aniqlanib, iste'molchilarning xulq-atvori xususiyatlari o‘rganildi, va mahalliy farmatsevtika bozorida dori vositalarining raqobatbardoshlik parametrlari belgilandi. Yuqorida sanab o‘tilgan tadqiqot yo‘nalishlari anesteziologiya va reanimatsiya bo‘limlarida qo‘llaniladigan dori vositalarini marketing tahlilini o‘tkazishga to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqador bo‘lib, natijalari stasionar bemorlarni dori bilan ta'minlashni yaxshilash uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

ADABIYOTLAR

1. Vnukova, V.A. Prices for Medicinal Products: Improvement of Regulatory Acts Governing Their Formation / V.A. Vnukova // New Pharmacy. - 2006. - No. 3. - pp. 63-65. (in Russ)
2. Avksentyeva, M.V. International Experience in the Application of Pharmacoeconomic Research in Healthcare Management / M.V. Avksentyeva // Problems of Standardization in Healthcare. - 2000. - No. 1. - Pp. 25-31. (in Russ)
3. Alova, N.N. Assessment of Job Satisfaction and Motivation of Pharmacy Workers / N.N. Alova, E.A.M. Marchenko, T.N. Puchinina // New Pharmacy. - 2003. - No. 3. - Pp. 25-30. (in Russ)
4. Bazarova N.S., Abdurazzakova Khilola Gayratovna. (2024) Improving the control of internal pharmacies in healthcare institutions and the state of medicine supply // Journal of "Interdisciplinary Innovations and Scientific Research in Uzbekistan" – October 20, 2024. – Issue 33. – Pages 19-23. (in Russ)
5. Bozorova N.S., Abdurazzaqova H.G‘., Study of the internal pharmacy control of treatment and prevention institutions and improvement of the provision of medicines and pharmaceuticals // American Journal of Applied Medical Science. № 3 Issue 1. January. 2025. P. 129-136.
6. Abdurazzaqova H.G‘., Improvement of internal pharmacy control and the state of medicine supply in medical and preventive organizations. // Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal. 15.10.2024 № 1 Issue 6. P. 324-328.
7. Bat, N.M. Analysis of Related Products in the Pharmaceutical Market within Pharmacy Institutions / N.M. Bat, O.I. Chekunova // Kuban Scientific Medical Bulletin - 2007. - No. 3(96). - pp. 53-56. (in Russ)

ISSN 3030-3907